

adı Nahşeb'e nisbetle Nahşebî nisbesiyle de anılır. Dedesi, babası ve oğlu da hadisle meşgul olmuştu. Dedesi ve babasından başka Buhara'da hadis hâfızı Ebû Abdülâh Muhammed b. Ahmed Guncâr, Serahs'ta Zâhir b. Ahmed es-Serahsî, Merv'de Ebû'l-Heysem Muhammed b. Mekki el-Küşmîhenî gibi âlimlerden ders aldı. Ayrıca Ahmed b. Ali el-Bikendî, Ahmed b. Muhammed el-Kelâbâzî ve diğer birçok hocadan ilim tahsil etti. Kendisinden hadis dinleyenler arasında oğlu Ebû Zer'den başka en uzun süre talebesi olan Abdülazîz b. Muhammed en-Nahşebî, *el-Ensâb* müellifi Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî'nin büyük dedesi kadı Ebû Mansûr Muhammed b. Abdülcebbar es-Sem'ânî, Ebû Ali Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî, Hasan b. Ahmed es-Semerkanî ve İsmâil b. Muhammed en-Nûhî yer alır. Müstağfirî, Nesef'te devrinin Hanefî âlimlerinin önde gelenlerinden biri ve aynı zamanda şehrin hatibi idi. Oğlu Ebû Zer el-Mustağfirî ondan sonra Nesef hatipliğini üstlendi. Amelde Hanefî, itikadda Eş'arî mezhebine mensup olan Müstağfirî'nin *Keşfü'z-zunûn*'da (II, 1417) Şâfiî mezhebine nisbet edilmesi bir zühul eseri olmalıdır. Müstağfirî, Buhârî'nin Firebrî nüshasını en son rivayet eden Ebû Ali el-Küşânî'den bu nüshayı rivayet etmiştir (İbnü'l-Esîr, III, 99). Güvenilir bir hadis hâfızı olarak tanınan Müstağfirî'nin rivayetlerine ve eserlerine pek çok kaynaktan atf yapılmış ve ictibaslarda bulunulmuştur. Zehebî'nin sadûk, İbn Nâsirüddin'in sika ve devrinin önde gelen âlimlerinden biri diye nitelediği Müstağfirî'yi her iki âlim de mevzû olduğunu açıklamada mevzû rivayetler naklettiği için eleştirmiştir. Abdülhay el-Leknevî'nin, yaşadığı devirde Mâverâünnehir'de cem', tasnif ve hadisleri anlama konusunda bir benzerinin bulunmadığını söylediği Müstağfirî 30 Cemâziyelevvel 432'de (5 Şubat 1041) Nesef'te vefat etti. Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî onun kabrini ziyaret ettiğini söylemektedir.

Eserleri. 1. *Ṭıbbü'n-nebî* (et-Ṭıbbü'n-nebevî) şallallâhü 'aleyhi ve sellem (Tahran 1281, 1294, 1304, 1318, 1327; Kum 1362; Necef 1385/1965; Meclisî'nin *Bihârü'l-envâr* adlı eserinin içinde, XIV, 551-553). 2. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Paris Bibliothèque Nationale'de bulunan bir nüshası üzerine (AY, nr. 6325) Georges Vajda tarafından bir değerlendirmeye yayımlanmıştır ("Un manuscrit du *Kitâb Dalâ'il an-Nubuwwa* de Ğa'far al-Mustağfirî", *Studi Orientalistici in Onore di Giorgio Levi Della Vida*, Roma 1956, II, 567-572). Abdurrah-

man-ı Câmî, *Şevâhidü'n-nübüvve*'sinde bu eserden ictibaslarda bulunmuştur. 3. *et-Temhîd fi't-tecvîd* (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3954). 4. *Kitâbü'z-Ziyâdât*. Abdülġanî el-Ezdî'nin *el-Mü'telif ve'l-muhtelif* adlı eserine yaptığı bir zeyildir (Zâhiriye Ktp., Hadis, nr. 525, vr. 45-67). 5. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. İmam Şâfiî'den sonra konusunda yazılan ilk eser olduğu kaydedilen kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Esad Efendi, nr. 181).

Müstağfirî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ma'rifetü's-şahâbe*, *Kitâbü'd-Da'avât*, *Kitâbü'l-Menâmât* (*Münâsebât*), *Huṭabü'n-nebî 'aleyhi's-selâm* (*el-Huṭabü'n-nebeviyye*), *Kitâbü'l-Evâ'il*, *Şemâ'ilü'n-nebî*, *Kitâbü's-Şî'r ve's-şu'arâ'*, *el-Müselselat fi'l-hadis*, *Kitâbü'l-Vefâ'*, *Kitâb fi'l-hikme*, *Kitâbü'l-Eyyâm ve'l-leyâlî*, *Târîhu Nesef ve Keş*, *Târîhu Semerkand*.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstağfirî, *Ṭıbbü'n-nebî*, Necef 1385/1965, Muhammed Mehdi Hasan el-Horasân'ın girişi, s. 9-18; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-huffâz* (nşr. Hamdî Abdülmecid es-Selefi), Riyad 1415, III, 1102-1103; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 99, 208-209; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 33; XVII, 564-565; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 19-20; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 424-425; *Keşfü'z-zunûn*, I, 296, 308, 715, 760; II, 1059, 1277, 1417, 1463; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Tahran, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 42; XIV, 551-553; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 57; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 253; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, III, 150; Elbânî, *Maḥṭûṭât*, s. 407-408; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 71-72, 79, 84, 122, 239, 254, 277, 359; Hikmet Beşir Yâsin, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, I, 156-157; Hüseyin b. Kâsım b. M. en-Nuaymî - Hamza b. Hüseyin b. Kâsım en-Nuaymî, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, VI, 419-420.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MÜSTAHFİZ

(المستحفظ)

Osmanlı askerî teşkilâtında kale muhafızları için kullanılan terim.

Sözlükte "korumak; ezberlemek" anlamlarındaki *hıfz* kökünün "istif'âl" kalıbından türeyen *müstahfız* kelimesi "koruyan, muhafaza eden" demektir. Bir terim olarak Ortaçağ İslâm tarihi kaynaklarında kale kumandanını ve emrindeki askerleri ifade eder (Aksarâyî, s. 14). Nitekim İbnü'l-Esîr, Sultan Alparslan'ı hançerle yaralayan ve ölümüne sebep olan Yusuf el-Hârizmî'nin bir kalenin müstahfızı olduğunu söyler (*el-Kâmil*, X, 73). Osmanlılar döneminde

ise kale kumandanının emrindeki askerler için kullanılmıştır. Osmanlılar'da asayiş ve güvenliği sağlamakla yükümlü olan, ayrıca serhad kalelerinde düşman hücumlarına karşı muhafazada bulunan askerler resmî kayıtlarda müstahfız terimiyle anılır. Bunun yanı sıra "merdân-ı kal'a, kale erenleri, kale erleri, hisar erleri" tabirleri de kullanılır.

Osmanlı askerî teşkilâtında ülke içinde ve sınırlardaki bütün kalelerde muhafaza ve savunma hizmetinde vazifeli askerî gruplar bulunurdu. Bunlar kalelerin önemine göre bölüklük halinde teşkilâtlanmıştı. Önceleri "hünkâr kulu" diye de anılan kale erleri genellikle Anadolu gençlerinden seçiliyordu ve ücretleri hazineden karşılanıyordu. Bazan bunlara başlangıç timarları da tahsis ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel olarak yeni kalelerin ele geçirilmesiyle sistemde bazı değişiklikler olmuş, özellikle stratejik öneme sahip serhad kalelerine yeniçeri gruplarından muhafız gönderilmişti. Ancak bunlar belli sürelerde kalelerde görev yapıyordu. XVI. yüzyılda bu gibi muhafaza ve savunma hizmetlerindeki yeniçeri bölüklerine müstahfız deniyordu. Asıl müstahfız olarak kalelerde sürekli kalan askerî gruplar ise genellikle "yerli kulu" diye anılan civar bölgelerin gençlerine dayanıyordu. İstanbul'daki ocaktan yollanan yeniçeriler ortalar halinde belli bir süre kalede bulunuyor, ardından başka bir kaleye naklediliyordu. Macar sınır kalelerinde bir yeniçeri ortasının en çok üç yıl kaldığı tesbit edilmiştir. Kalelerdeki muhafız yeniçerilere nöbetçi denirdi. Sonradan bunlar "yamak" adıyla anılmıştır. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yamaklığa geçiş konusunda bazı suistimaler ortaya çıkmıştır (Çelebizâde Âsım, s. 489). Kalelerde muhafızlık yapan bu yeniçerileri diğer yerli kulu müstahfızlardan ayırmak için onlara "odalı yeniçeri" denirdi. Bunlar merkezdeki mevâcib defterinde kayıtlıydı.

Sınır bölgeleri dışında iç kesimdeki kalelerde yerleşen muhafızlar hem daha az saydaydı hem de görev itibarıyla askerî bir fonksiyon icra etmekten çok bulunduğu şehir ve bölgenin asayişle yükümlü idi. Meselâ XVI. yüzyılda Manisa Kalesi'nde kırk yedi muhafız bulunuyordu ve bunlara timar tahsis edilmişti. Müstahfız timarlar asker götürme ve beslemekle yükümlü olmadıklarından düşük oranlarda idi (Manisa Kalesi müstahfızlarına XVI. yüzyılda 1000 akçe dolayında timar geliri ayrılmıştı).

Müstahfız timarları belirli köy gruplarından tahsis olunur, gelirleri müşterek ola-

MÜSTAHFIZ

rak ilgili tahrir kayıtlarında tesbit edilir, timar defterlerinde ise her birine düşen hisselere ayrı ayrı belirtilirdi. Kale müstahfizleri genellikle kale içinde aileleriyle birlikte oturur, kaleden ayrılmamaları istenirdi. Görevleri arasında değerli eşyaların, paraların, vergi gelirlerinin saklandığı ve suçluların kapatıldığı hapishanenin bulunduğu kaleyi beklemek yanında vergi toplayanlara refakat etmek, şehrin asayişini teminde yardımcı olmak, eşkiya takibinde bulunmak gibi hizmetler başta geliyordu. Zamanla iç kesimdeki bazı kalelerin işlevsiz kaldığı gerekçesiyle terkedildiği, müstahfizlerinin başka yerlere nakledildiği, ancak bazılarının şehirde yerleşerek eski timarlarından tahsisatlarını almayı sürdürdükleri görülür. Anadolu beylerbeyine yolanan 13 Şewal 1050 (26 Ocak 1641) tarihli bir fermanda Anadolu vilâyeti sancaklarından iç kesimlerde kalıp artık askerî fonksiyonlarını yitirmiş olan on dört kalenin timarlı müstahfizlarından askerî masrafları karşılamak üzere 1000'er akçe bedel alınması kararlaştırılmıştı (Emecen, s. 45). Bu durum, zamanla söz konusu kalelerin terkedilmesine yol açan sebeplerin başında gelmiştir. Ancak müstahfizlik bu şehir ve kasabalarda ismen sürmüş, bunlar mahallî güç odaklarından biri olmuştur.

Kalelerdeki müstahfizların belirli bir teşkilâtlanması vardı. Bunların başında kale dizdanı bulunurdu. Ayrıca müstahfizlardan sorumlu bir ağanın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Müstahfizlar kalenin stratejik önemine göre sayıları farklılık gösteren bölüklere ayrılmıştı. Normalde on kişiden oluşan bu bölüklerin bazan daha çok veya daha az sayıda askerden teşekkül ettiği de görülür. Macaristan sınırındaki kalelerde bölük sayıları oldukça yüksekti. Budin'de elli, İstolni Belgrad'da kırk beş, Peşte'de otuz sekiz bölük vardı. Büyük kalelerde müstahfizlar dışında müteferrik hizmet kıtaları, atlı muhafızlar, azebler, martoloslardan oluşan askerî gruplar mevcuttu. Resmî listelerde bu grupların bazan birbirinden ayrı ayrı yazıldığı, bazan tamamının müstahfiz adı altında zikredildiği dikkat çeker. Timarlı olanlar dışında hazine-den yevmiyeli olarak maaş alanların ulûfe miktarları Macar sınır kalelerinde XVI. yüzyılda günlük 6-7 akçe arasındaydı. Müstahfiz ağası bulunduğu kalenin önemine göre 10, 12, 40, 60 akçe yevmiye alabiliyordu. Bunların yardımcı olan kethüdânın yevmiyesi 8-12 akçe arasında değişiyordu (Römer, s. 24-25). Macar sınırındaki kalelerde XVI. yüzyıl ortalarında yeniçeriler ve

timarlı olanlar dışında 10-12.000 dolayında müstahfiz görev yapıyordu.

Askerî önemi azalmış olan iç kesimdeki kalelerde müstahfiz sayısı daha azdı. Meselâ Manisa Kalesi'nde görev yapan kırk yedi kale erinin onu nöbetçi, yirmi altısı muhafız, diğerleri topçu, zemberekçi, terzi, imam, kapıcı, bölükbaşı, kethüdâ ve dizdardan müteşekkildi. 1527-1528 yılı kayıtlarına göre timarlı müstahfiz sayısı Rumeli'de 6620, Anadolu'da 2614, Şam-Halep'te 419 olarak tesbit edilmiştir. Mısır'da hepsi de hazineден ücret alan müstahfizler Mısır kalesinde 734, İskenderiye'de 219, Dimyat'ta otuz yedi, Reşid'de altmış üç kişi idi. Şam Kalesi'nde yeniçeri ortaları bulunuyordu ve sayıları 612 kadardı. Kerek'te altmış üç, Halep'te 212 müstahfiz varken Diyarbekir bölgesi kalelerinde bu sayı 1858'e ulaşmıştı. Dikkati çeken bir husus özellikle kale müstahfiz kadro sayısının sabit kaldığıdır. XVII. yüzyılda bilhassa yerli kulunun kale müstahfizliği yoluyla yeniçeriliğe geçtiği, kendilerini yeniçeri olarak gören kişilerin şehirlerde nüfuz sahibi olduğu ve bunların ticaretle uğraştığı tesbit edilmektedir. Hezarfen Hüseyin Efendi'ye göre sınır boylarındaki kalelerde mevcut yeniçeri müstahfizlerinin XVII. yüzyıldaki sayısı 21.428'dir. 1097'de (1686) otuz altı kalede 13.793 muhafız yeniçeri vardı ve bunların çoğu Kandiye, Bağdat, Belgrad, Kamanıçe, Hanya, Erzurum, Kefe, Van, Limni gibi önemli kalelerde toplanmıştı. 1136 (1724) yılına ait listelere göre bu sayı 30.000'e ulaşmıştı. 1164'te (1751) kale muhafazasındaki yeniçeri adedi 53.966 nefer nöbetçi olarak gösterilir.

Kale müstahfizliği timarları XVIII. yüzyıla ait belgelerde genellikle "gedik-i timar" şeklinde zikredilir. Bu durum söz konusu timarların belirlilik kazandığı (kadrolaştığı) ve eski uygulamaların sürdürüldüğü anlamına gelir; yani timar sisteminin bozulması ve değişmesinin ardından kale müstahfizliği timarı bir nevi belirlenmiş ünite (ocak) oluşturmuştur. Özellikle XVIII. yüzyılda müstahfiz timarlarına yönelik birçok problemin ortaya çıktığı, müstahfiz tayinlerinde yetkili olan dizdarlarla timarları irsî hale getiren ve yerelleştiren müstahfizler ve bunların aile fertleri arasında tartışmaların eksik olmadığı anlaşılmaktadır.

Receb 1241 (Şubat 1826) tarihli bir kararlar Rumeli'de ve Anadolu'daki timarlı sipahilerin önemli bir kısmı Lağımçı ve Humbaracı Ocağı içine alınırken yeni teşkilâtta her askerî cemaatin bir de müstahfiz grubu oluşturulmuş, bunlar "müstahfiz sipahiler cemaati" diye anılmıştır (Sahaflar

Şeyhizâde Esad Efendi, s. 507-514). Yeniçeri Ocağı lağvedildikten sonra müstahfizlik tamamen ortadan kalkmıştır. Oluşturulan yeni askerî teşkilâta göre dört yıl muvazzaf, iki yıl ihtiyat askerliğinden sonra on dört yıl tâlim askerliğiyle mükellef tutulan rediflikle aynı kategoriye sokulan müstahfizlik, rediflikten sonraki askerî hizmetleriyle yükümlü olanların kastedildiği bir şekle dönüşmüştür. 1307 (1889-90) tarihli bir kanunnâmede redif taburları içinde müstahfiz taburlarından söz edilir ve bunlar "müstahfiz bulunan süvariler" diye de anılır.

Müstahfiz kelimesi Osmanlılar'da diğer bazı kurumlarda görev yapanlar için de kullanılırdı. Topçular Kâtibi, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Türbesi'ne girip çıkanları kontrol eden, asayiş sağlayan görevliyi müstahfiz diye anar (*Topçular Kâtibi Abdülkadir [Kadri] Efendi Târîhi*, II, 954). Müstahfiz binalara sahip Osmanlı vakıf kütüphanelerinde koruma hizmeti için müstahfiz adıyla bir görevli bulunurdu. Meselâ III. Ahmed'in Yenicami Kütüphanesi ile Nuruosmaniye ve Veliiyüddin Efendi kütüphanelerinde bevâblık ve müstahfizlik görevleri yapanlara rastlanır. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde altı müstahfiz ve üç bevâb vardı (Erünsal, s. 189). Yine koruma ve bakım hizmeti gören kişilerden müstahfiz diye söz edildiği tesbit edilmektedir. Mühendishânede hendese odasındaki aletleri korumak için günlük 20 akçe maaşlı bir "müstahfiz-ı âlât" vardı. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa tarafından saraya sunulan arşiv oluşturulmasıyla ilgili tezkerede belgeleri gerektiği hallerde getirecek görevli "müstahfiz-i evrâk" diye anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 497; VIII, 249; IX, 156, 178; X, 73; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 14; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I, 20; II, 954; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âli Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, s. 152; Râşid, *Târîh*, V, 153-156; Çelebizâde Âsim, *Târîh*, İstanbul 1282, s. 489-490; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, *Târîh* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 507-514; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye* (İstanbul 1330-38), İstanbul 1995, IV, 1874; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 529; a.m.f., *Kapukulu Ocakları*, I, 325-330; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul 1974, II, 104, 108, 134, 421; Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Askerlerin Ekonomik Durumuna İlişkin Bazı Bilgiler", *Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 1983, II, 173; Kürüş, *Türk Kütüphanecileri Tarihi II*, s. 189; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 44-45, 293; İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Müstahfizliği Hakkında Bazı Bilgiler", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Ar-*

mağan (haz. Mehmet Ali Ünal), Samsun 1993, s. 389-412; Klára Hégyi, "The Ottoman Military Force in Hungary", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent* (ed. G. David – P. Fodor), Budapest 1994, s. 131-148; Claudia Römer, *Osmanische Festungsbesatzungen in Ungarn zur Zeit Muráds III*, Wien 1995, s. 24-45; Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (haz. Hüseyin Özdeğer), İstanbul 2000, I, 614-663.

DİA

MÜSTAHİL

(المستحيل)

Yokluğu zatının gereği olan veya konunun özü itibarıyla yokluğunu gerektiren anlamında kelâm ve mantık terimi

(bk. HÜKÜM).

MÜSTAHREC

(المستخرج)

Bir hadis kitabındaki rivayetleri daha farklı isnadlarla toplayan hadis kitabı türü.

Sözlükte "çıkarmak" anlamına gelen **istihrac** kelimesi, terim olarak "bir hadis kitabındaki bütün rivayetleri bir müellifin kendisine ulaşan başka senedlerle rivayet etmesi" demektir. Bu hadislerin toplandığı kitaba **müstahrec**, bu işi yapan müellife de **müstahric** denmektedir. Bu tür eserlerde müstahricin isnadının, istihracını yaptığı kitabın müellifinin verdiği senedlerle ya o kitabın müellifinin hocasında veya daha önceki bir râvide birleşmesi şartı aranmaktadır. Böylece hadisin daha başka isnadlarla da geldiği ve dolayısıyla güvenilir bir rivayet olduğu ispat edilmiş olur. Müstahreci yapılan kitabın müellifine zaman bakımından yakın bir râvi varken daha uzaktakine gidilmemelidir. Ancak âlî bir senedi veya metinde önemli bir ilâveyi elde etmek için daha uzak bir râviye de isnat edilebilir. Müstahric, şayet kendi senedleriyle asıl musannifin hocasında birleşirse buna "muvâfakat" adı verilir; çünkü bu hadisin rivayetinde müstahric asıl musannife muvafakat etmiş olmaktadır. Eğer musannifin hocasının hocasında veya daha yukarılarda birleşirse buna da "âlî muvâfakat" denir. Müstahric istenen senedi bulamadığı takdirde bazı hadislerin senedlerini zikretmeyebilir.

Asıl müellifin rivayet ettiği hadislerin lafızlarıyla müstahricin rivayet ettiği hadislerin lafızlarında ve mânasında mutlak uygunluk şart değildir; esasen bu çok defa

mümkün olmaz. Zira her râvi hadisi kendi şeyhinden duyduğu lafızlarla naklettiği için bunun farklılık arzemesi tabiidir. Bu durumda müstahric tarafından rivayet edilen hadislerin lafızlarında biraz fazla, mânalarında ise daha az farklılık görülebilir. Nitekim Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâki ve Ferrâ el-Begâvî eserlerinde rivayet ettikleri bir hadis için lafzen aynı olmadığını, hatta mânada farklılık bulunduğu halde, "Bunu Buhârî ve Müslim tahrîc etti" demişlerdir.

Müstahric, tahrîcini yaptığı kitapta bulunmayan bazı zâit lafızları kaydettiği gibi asıl kitaptaki hadisleri teyit etmek için orada olmayan rivayetleri de tahrîc edebilir. Önemli olan husus, bu rivayetlerin sıhhatine dair yeterli araştırma yapılması ve bu konuda hüküm verilirken müstahrecdeki hadislerin müstakil olarak ele alınıp değerlendirilmesidir. Yapılan müstahrec *Şahîh-i Buhârî* ve *Şahîh-i Müslim* gibi eserler üzerinde olsa bile müstahricin rivayet ettiği hadislerin senedi ve metin açısından incelenmesi gerekir. Çünkü onun rivayetleri aynı sağlamlıkta olmayabilir.

Müstahrecdeki rivayet müstakil bir hadis olmayıp asıl kitaptaki bir rivayetinin metnine ziyade bir lafız getirmişse veya lafızları farklı olmakla beraber mânen aynı ise bunun da incelenmesi gerekir. Bu durumda asıl müellifin isnadı ile müstahricin isnadının nerede birleştiğine bakılır; birleştikleri yerden itibaren müstahrice kadar olan râvilerin durumu ele alınır. Ayrıca metne de bakılır ve çıkan neticeye göre söz konusu ziyade lafzın veya mânevî rivayetinin sahih, hasen yahut zayıf olduğuna hükmedilir. Müstahrecde rivayet edilen hadislerin, müstahrecdeki rivayet edilen hadislerin kabul şartlarına uygun olması konusu ihtilâflı bir meseledir. Bazı âlimler, müstahrecdeki rivayetlerin senedinin de sahih olmasını şart koşarken çoğunluk müstahrecin müstakil bir çalışma sayıldığını dikate alarak bunu gerekli görmez.

Bu tür çalışmaların büyük çoğunluğu IV ve V. (X-XI.) yüzyıllarda yapılmış olup bu eserlerin hadis açısından sağladığı faydalar şöylece özetlenebilir: 1. Müstahrec çalışmaları âlî isnadın elde edilmesine imkân verebilir. 2. Hadislerin rivayet zincirleri çoğalacağından rivayete olan güven artar. Bu da özellikle hadislerin teâruzu halinde tercih imkânı verir. 3. Asıl müellifin ihtisar, ihmal vb. sebeplerle almadığı birçok sahih rivayeti müstahric derleyeceği için metinlerde müphem veya eksik kalmış faydalı ve sahih ibareler bu yolla elde edilebilir. Çünkü müstahric, asıl mü-

ellifin rivayet ettiği lafızlara değil kendi hocalarından dinlediği rivayetinin lafızlarına bağlı kaldığından bu lafızların asıl müellifin lafızlarından farklı olması mümkündür. 4. Asıl müellif, ileri yaşta hâfızası bozulmuş olan bir râviden aldığı bir hadisi hâfızası bozulmadan önce mi yoksa sonra mı aldığını belirtmemiş olabilir. Müstahric ise bunu bir şekilde ifade eder. 5. Asıl eserde sika olan bir müdellisten an'ane yoluyla rivayet edilen bir hadisi müstahric semâ kaydı ile rivayet ederek tedlîs şüphesini ortadan kaldırabilir. 6. Asıl eserde hadislerin senedinde râviyi tanımaya imkân vermeyen bazı müphem ifadeleri müstahric açıklayarak râvilerin kim olduğunu belirtir. 7. Asıl eserde hadis metninin içine müdrec bir ifadenin karışması ve bunun müdrec olduğunun açıkça belirtilmemesi halinde müstahric buna açıklık getirir. 8. Asıl eserde merfû bir rivayetinin mevkuf olarak veya mevkufa benzer bir tarzda rivayet edilmesinde müstahrecde bu karışıklık giderilir. 9. *Şahîh-i Müslim*'de çokça görüldüğü gibi hadisin metni tam olarak verilmeden "misliühû, nahvehû, ma'nâhu" gibi ifadelerle daha önce geçen bir rivayete gönderme yapılabilir ve bunlar arasında bir fazlalık veya eksiklik bulunabilir. Müstahric, bu rivayetleri tam olarak zikretmek suretiyle hem lafızları aynen korumuş hem doğabilecek tereddütleri önlemiş olur. 10. Asıl eserde herhangi bir illetle rivayet edilen hadis, müstahrecde bu illetten kurtarılabildiği gibi asıl eserde mürsel olarak yahut vicâde veya kitâbet yoluyla rivayet edilen hadis müstahrecde mevsul olarak yer alabilir. 11. Asıl eserde geçen bazı lafızların râviden hangisine ait olduğu açık değilse müstahric bunu açıklayabilir. 12. Asıl eserde dil kullarına uymadığı için metnin anlaşılmasını zorlaştıran bir ifade bulunabilir; müstahric bulunduğu diğer rivayetlerde bu ifadenin doğrusunu tesbit eder.

Müstahrec çalışmaları çeşitli kitaplar üzerine yapılmış olmakla birlikte bunlar daha çok Buhârî ve Müslim'in *Şahîh*'leri etrafında gerçekleştirilmiştir. Sadece Buhârî'nin *Şahîh*'i üzerine müstahrec kaleme alan müellifler arasında Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Hamdân el-Hîrî en-Nisâbü'rî, İbn Hayyûye diye bilinen Ebû Muhammed Abdüssamed b. Muhammed el-Buhârî, İsmâîlî, Gıtrîfî, İbn Merdûye, Bâtırkânî ve Sîdî Muhammed zikredilebilir. Yalnız Müslim'in *Şahîh*'i üzerine müstahrec yazanlardan Ahmed b. Seleme, İbnü's-Sindî diye bilinen Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. Recâ en-Nisâbü'rî el-İs-